

Araştırma Makalesi • Research Article

Baba Tâhir-i 'Uryân'ın Eserlerinde Bireysel ve Toplumsal Eleştirisi*

Individual and Social Criticism in Baba Tahir-i 'Uryan's Works

Nesim Sönmez^{a, **}

^a Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Van/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-6315-6075

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Mart 2021
Düzeltilme tarihi: 14 Mayıs 2021
Kabul tarihi: 21 Mayıs 2021

Anahtar Kelimeler:

Baba Tâhir-Uryan,
Hamedan,
Dübeytî,
el-Kelimâtu'l-Kisâr.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 30 March 2021
Received in revised form: 14 May 2021
Accepted: 21 May 2021

Keywords:

Baba Tâhir 'Uryan,
Hamedan,
Dübeytî,
el-Kelimâtu'l-Kisâr.

ÖZ

Baba Tâhir-i 'Uryan kesin olmamakla birlikte 10. Yüzyılın ikinci yarısı ile 11. Yüzyılın ilk çeyreğinde bugünkü İran'ın Hemedan şehrinde yaşamış ve aynı yerde vefat etmiş büyük bir mutasavvıf ve şairdir. Arkasında dört eser bırakmıştır. Bunlar Dübeytiller adında Kürtçe'nin Lori lehçesi ile yazılmış bir divan, bentlerden oluşan şiirler, el-Kelimâtu'l-Kisâr adında Arapça nesir şeklinde yazılmış ve adeta bir tasavvuf lügati şeklinde olan eseri ile gazelleridir. Baba Tâhir genel olarak eserlerinde ilahi aşk-ı ele almaktadır. Bu makalede Baba Tâhir-i 'Uryan'ın kısaca hayatı verilip eserleri tanıtıldıktan sonra eserlerinde değindiği bireysel ve toplumsal eleştiriler hakkındaki görüşlerini irdelenecektir.

ABSTRACT

Although it is not certainly, Baba Tâhir-i 'Uryan is was a great sufi and poet who lived in the city of Hamedan in today's Iran in the second half of the 10th century and in the first quarter of the 11th century. He left four works behind. These are a diwan named Dübeytîl, written in the dialect of Lori, and his work, which is written in the form of an Arabic prose called al-Kelimâtu'l-Kisâr and is almost like a sufi glossary. Baba Tâhir generally deals with divine love in his works. Through this article, after giving the life of Baba Tâhir-i 'Uryan briefly and introducing his works, we will check his views on the individual and social criticisms he mentioned in his works.

1. Giriş

Edebî eserler, yazıldıkları dönemlerin siyasî, sosyal, kültürel, ahlaki ve fikrî özelliklerini taşımaları bakımından büyük bir öneme haizdirler. Edebiyatın önemli konuları arasında sayılan eleştiri; bireyin ve toplumun ahlâkı, felsefi, dinî değer yargıları, gelenekleri ve kültürleriyle yakın ilişki içerisindedir. Eleştiri, içerik bakımından her toplumun kültür ve edebiyatının en eski türleri arasında yerini almıştır. Her ne kadar Antik Çağ Yunan ve Roma gibi medeniyetlerin

konuyla ilgili kültürlerinin bir kısmı günümüze kadar ulaşmışsa da birçok medeniyetin bu husustaki birikimi zamanla yok olup gitmiştir. Örneğin parlak bir medeniyete sahip Nil Vadisi, Mezopotamya ve diğer bölge halklarının ne tür bir eleştiri anlayış ve tarzına sahip oldukları günümüze ulaşmamıştır.

Edebi eleştiri Batı toplumu ile doğu toplumu arasında bazı farklılıklar göstermektedir. Şöyle ki Batı toplumunda eleştiri çoğunlukla çirkin, yanlış ve gülünç âdetler ile hâdiselerin

* Bu çalışma, 7 Aralık 2020 tarihinde Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde düzenlenen İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı II (Klasik Dönem- M. VII. - XII. Yüzyıllar) Sempozyumunda sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

** Sorumlu yazar/Corresponding Author.
e-posta: nesimsonmez@yyu.edu.tr

mahiyetini zarafet ve maharetle ortaya koymak olarak anlaşılmalı ve böylece eleştiri, edebî bir tür olmanın yanında kendisine sosyal bir fonksiyonun yüklendiği bir edebî tür haline gelmişken doğu edebiyatlarında eleştiri, genellikle ön plana çıkmış ama sosyal karakteri bulunmayan gerçek kişilerin yerilmesine dayanmakta ve daha çok şahsi kinin ortaya konulduğu bir edebî tür olarak görülmektedir (Çiftçi, 2002: 14).

Söz konusu meselenin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için konu ile alakalı olan hiciv ve hezl kavramlarının içerdiği anlamları vererek tarihi seyirleri hakkında kısaca değinmekte fayda vardır.

Konumuz olan eleştiri ile alakalı edebiyat tarihi seyri içerisinde en çok kullanılan kavramlar hiciv ve hezl kavramlarıdır. Her ne kadar ilk başta hiciv ile hezl kavramları birbirlerinden farklı birer tür olarak görülmüşler de aslında birbirlerinden çok da farklı yönleri bulunmamaktadır (Çiftçi, 2002: 29).

Hiciv kelimesi Arapça asıllı bir kelime olup mazisi “hecâ” müzarisi “yehcû” olan filin mastarı olarak gelen ve “hecv” veya “hicâ” şeklinde okunan bir isimdir. Hiciv, sözlükler de “Bir lafzı, harflerini sayarak ve heceleyerek okumak; serzeniş, yeme, zem, sövgü, alay ve maskaraya almak; bir insan veya hayvan yahut nesnenin kusurlarını saymak, kendisini kötülemek, yermek, serzenişte bulunmak, sövmek, boş ve anlamsız söz söylemek...” şeklinde tanımlanmaktadır (Abâdî, 2008: 1678). Hiciv kelimesinin edebî ıstılah olarak sözlüklerde “methin zıddı” şeklinde tanımlanmıştır (İbn Manzûr, 1965: XV/353; el-Cevahiri, 1979: VI/2579). Çağdaş sözlük ve ansiklopedilerde ise “Bir kişinin veya toplumun ayıp ve kusurlarını sayıp dökmek, onu yermek (İbn Manzûr, 1965: XV/353; Durmuş, 1998: VII/447); şiir konularından biri olan hiciv, ferdin, cemaatin ve bir âdetin şeklini yahut hayat veya varlığının görüntüsünü çirkin göstermektir” (Mişal ‘Asî - Emil Bedî’ Ya’kûb, 1987: 1281) şeklinde tanımlanmıştır.

Yukarıda geçen tanımlar göz önünde bulundurularak kısaca hiciv kelimesini “içerik bakımından lirik edebiyatın türlerinden biri olup “methin zıddı”, “şiir ve nesir diliyle bir şeyin veya bir kimsenin yerilmesi, kusur ve kötülüklerinin sayılması; ister iddia, ister gerçek olsun bir şeyin varlığındaki çirkinliklere yapılan her türlü işaret ve vurgudur” (Çiftçi, 2002: 34) şeklinde tanımlamak mümkündür.

Hiciv kelimesi Arapçadan, Farsça, Kürtçe ve Türkçeye geçmiştir. Ama günümüz Kürtçesinde hiciv kelimesi yerine daha çok “rexne” kelimesi kullanılmaktadır.

Hiciv kavramından bahsedildiğinde akla gelen kavramlardan birisi de hezl kavramıdır. Çünkü bu kavram Farsça da genel itibarıyla hiciv kavramı ile aynı anlamda kullanılmaktadır (Çiftçi, 2002: 34). Hiciv kelimesi gibi hezl kelimesi de Arapça kökenli bir kelime olup mazisi “hezele” ve “hezile” müzarisi ise “yehzilu” ve “yehzelu” şeklinde gelen fiilin mastarıdır. Sözlükte “birini zayıflatmak veya birinin zayıflaması; çok zayıf olmak, bir deri bir kemik kalmak, cılız ve zayıf olmak; şaka yapmak yahut birine takılmak, birine şaka yapmak; (isim olarak) yararsız söz; manası kastedilmeyen kelime; ciddinin zıddı; yani ne hakiki ne de mecazî anlamı kastedilen lafız; ciddi sözün karşıtı anlamlarına gelmektedir” (el-Curcânî, tsz: 113; Durmuş,

1998: XVII/305-306; Kâmûsu’l-Mûhît, 2008: 1692-1693). Edebî bir terim olarak da hezl, “içinde birinin zemmedildiği ve kendisine uygun bulunmayan şeylerin nispet edildiği şiir yahut içinde ahlâk ve edebe aykırı anlamların yer aldığı söz, ciddinin aksine şaka ve eğlenme amacıyla, içerisinde kaba, ahlâka ve edebe aykırı mazmunların kullanıldığı şiir ya da nesir vb...” anlamlara gelmektedir (Çiftçi, 2002: 34).

Doğu toplumunda hicivin ortaya çıkma tarihi köklü bir edebiyata sahip olan Arapların cahiliye dönemine dayanmaktadır. Daha sonraları İslam dininin gelişi ile birlikte bir edebî tür olarak yaygınlaşmıştır. Arap edebiyatının tesiri ile bu edebî tür önce Farslara, onlardan da Türkler, Kürtler ve diğer milletler arasında yayılmaya başlamıştır (Çiftçi, 2002: 113-114).

Eleştiri, beslendiği kaynaklar ve amaçladığı hedefler açısından benzerlikler göstermesine rağmen her milletin sosyal ve kültürel yapısı, dolayısıyla edebî gelenekleri onu belirli bir çerçeveye sokmaktadır.

Edebî bir tür olarak eleştiri, X ile XI. Yüzyılda sistematik olarak gelişmiş değildir. Yapığımız araştırmalar neticesinde bu dönemde konu ile alakalı müstakil eserlere rastlayamadık. Ancak şairler, telif ettikleri eserlerinin bazı bölümlerinde eleştiri türünde şiirler yazmışlardır. Araştırmanın konusu olan Baba Tâhir-i Uryan, kaleme aldığı “Dubeyti” adlı manzum eserindeki bazı dubeytilerde ve gazellerinde sosyal eleştiriye yer vermiştir. Söz konusu bu dubeytiler ve gazeller irdelenecektir.

2. Baba Tâhir-i ‘Uryân

Bu bölümde kısaca Baba Tâhir-i ‘Uryan’ın hayatından bahsedildikten ten sonra eserleri tanıtılacaktır.

2.1. Hayatı

Baba Tâhir, İran’ın Hemedân şehrinde yaşamış şâir ve tasavvuf ehli bir şahsiyettir (Yazıcı, 1991: IV/370; Temo, 2013: 180; Çelik, 2015: 247). Baba Tâhir’in hayatı ile alakalı elimizde yeterli kaynak bulunmamaktadır. Şairin hayatı hakkında bilgi veren eserler arasında da bir birliktelik bulunmamaktadır. Aşağıda da aktaracağımız gibi şiirlerinde bazen Lorî bazen de Hemedânî mahlasını kullanması onun bugünkü İran’ın Loristan bölgesinde yaşayan Kürtlere mensup olduğu ve memleketinin de Hemedan şehri olduğunu göstermektedir.

Baba Tâhir’in doğum ve ölüm tarihleri hakkında kaynaklarda çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Rıza Kuli Han Hidayete göre Baba Tâhir, Hemedân’da yaşayan ve Uryan lakabıyla halk arasında tanınan, döneminin önemli filozof, bilgin ve ariflerden olup 401/1010 tarihinde vefat etmiştir (Hidayet, 1381hş: II/1197; Takane, 2008:13). Bazı araştırmacılar ise Baba Tâhir’in aşağıdaki dubeytisinde geçen “elifqed”, “behr” ve “elf” kelimelerini ebced hesabıyla hesaplayarak kendisinin doğum tarihini bulduklarını söylemişlerdir. Bu araştırmacılara göre elif boylu anlamına gelen “elifqed”, deniz anlamına gelen “behr” ve Tâhir kelimelerinin her biri ebced hesabına göre 215 sayısını vermektedir. “Elf” kelimesinin karşılığı olan 111 sayısı ile daha önce bulunan 215 sayısı toplandığında 326/936 tarihi elde edilmektedir. Elde edilen bu tarihin, şairin doğum tarihi olduğunu söylemektedirler.

Dubeytinin Lorcası

Mû an behr em ke der zerf âmedestem

Çû nuqte ber serê herf âmedestem

Be her elfî elifqeddî ber âye

Elifqedd em ke der elf âmedestem (Yıldırım, 2013: 171).

Dubeytinin Türkçe Tercümesi

Ben o denizim ki küp içinde geldim

Nokta gibi harfin üstüne geldim

Her bin yılda bir elif boylu biri gelir

Ben o elif boyluyum ki bu “bin”de geldim

Reşid Yasemî de Baba Tâhir’in yukarıda verilen dubeytiye dayanarak doğumu ile alakalı 390/999 ve 391/1000 tarihlerini vermektedir (Yasemî, 1375hş.: 53; el-Fıkhü'l-İslâmî, tsz.: I/29).

Baba Tâhir ile alakalı bugün elde bulunan en eski kaynak Râvendî (ö.603/1207)'nin *Râhetü's-Sudûr ve Ayetü's-Surûr* adlı eseridir. Râvendî, 599/1203 tarihinde Arapça olarak telif ettiği bu eserinde Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in (1040-1063) hayatından bahsederken onun Hemedân'a gittiği sırada, dönemin ünlü evliyalarından olan Baba Tâhir, Baba Ca'fer ve Şeyh Hamsâ ile karşılaştığını söyler, ardından da Baba Tâhir ile aralarında geçen meşhur konuşmayı aktarmaktadır. Bazı kaynaklara göre Sultan Tuğrul Bey'in Hemedân'a geliş tarihi, 447/1055'tir. Bu bilgiye göre Baba Tâhir, söz konusu tarihte yaşamaktadır. Ancak bazı araştırmacılar Tuğrul Bey ile Baba Tâhir'in buluştuğuna dair bilgiyi eleştirmektedirler (Bkz.: Hidâyet, 1381hş.: 1197; Zeki Bey, 2005: 74-75; Takane, 2008: 18).

Baba Tâhir'in doğum tarihinde olduğu gibi ailesi hakkında da bugün bizi aydınlatıcı bilgiler mevcut değildir. Kendisine ait olduğu kesin olmayan bir dubeytide babasının adının Ferîdûn olduğu iddia edilmektedir. Söz konusu dubeyti şöyledir:

Dubeytinin Lorcası

Ezîza merdî ez namerdî nayî

Fixân û nale ez bîderdî nayî

Heqîqet şinew ez Pûr Ferîdûn

Ke şu'le ez tennurê serdî nayî (Yıldırım, 2013: 352)

Dubeytinin Türkçe Tercümesi

Azizim! Mertlik çıkmaz namert olandan

Feryat ile figan çıkmaz dertsiz olandan

Sen Feridun'un oğlundan işit hakikatleri

Ki alev çıkmaz soğuk tandırdan

Kaynaklarda “Bîbî Fatima” adında bir kız kardeşinin olduğu bilgisi de geçmektedir. Kesin olmamakla beraber Baba Tâhir 447/1055? tarihinde Hemedân şehrinde vefat etmiştir (Selefi-Doski, 2008: 47-49; Yazıcı, IV/370: Temo, 2013: 370-371).

2.2. Adı

Klasik dönemin birçok şairi, şiir yazarken genellikle mahlas kullanmaktadır. Baba Tâhir'in dubeytleri incelendiğinde adının Tâhir olduğu ve bu adı ayrıca kendisine mahlas olarak da kullandığı anlaşılmaktadır (Yıldırım, 2013: 13). Aşağıda verilen dubeytide görüleceği gibi şair, “Tâhir” ismini kendisine hem ad hem de mahlas olarak kullanmıştır.

Dubeytlerin Lorcası

Xwudawenda be firyadê dilum res

Kesê bêkes tûyî mû mande bêkes

Heme goyend Tâhir kesî nedâre

Xwuda yarê men e çi hacetî kes (Yıldırım, 2013: 141).

Dilî dîrum çû murxe paşikeste

Çû keştî ber lebe derya nişeste

Heme goyend ke Tâhir tar binewaz

Seda çûn mîheded tarê şikeste? (Yıldırım, 2013: 285).

Dubeytlerin Türkçe Tercümesi

Yetiş ya Hudâ! Feryattır kalbimin sesi

Kimsesizim, sensin kimsesizlerin kimsesi

Diyorlar ki “Tâhir”in kimsesi yoktur

Dostum Allah'tır, ne gerek başka birisi!

Gönlüm kanadı kırık kuşa benziyor

Gemi gibi denize oturuyor

Diyorlar ki; “Tâhir davul çal!”

Kırık davuldan ses çıkar mı?

2.3. Mahlası

Baba Tâhir'in kendisi için beş ayrı mahlas kullandığı şiirlerinden anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki olan “Tâhir” ismini hem kendisine ad hem de mahlas olarak kullandığını yukarıda ifade etmiştik. Diğer mahlasları ise şunlardır.

2.3.1. Baba

Baba lakabı; bazı mutasavvıflar, tarikat şeyhleri, bu şeyhlerin tayin ettiği halifeler ve meczûb diye tanımlanan bireyler için kullanılan bir unvandır. Bu unvana kavuşmuş şahıslar genel olarak belli bir olgunluğa erişmiş kişilerdir ve halk nezdinde saygı görürler (Cebecioğlu, 2014: 61). Baba Tâhir tasavvuf şeyhi olması hasebiyle baba lakabını kendisine mahlas olarak kullandığını aşağıda örnek olarak vereceğimiz gazelinden de açıkça anlaşılmaktadır. Baba Tâhir şöyle diyor:

Gazelin Lorcası

Mû ez rûzê ezel Tâhir bizadem

An ez rûnam Baba Tâhir estem (Yıldırım, 2013: 15).

Gazelin Türkçe Tercümesi

Ben ezelden beri tahir (pak) doğdum

Bu nedenle ismen Baba Tâhir oldum

2.3.2. 'Uryan

'Uryan mahlası, Baba Tâhir'in çokça kullandığı bir mahlastır. Kelimenin aslı Arapça olup sıfat olarak elbisesiz, örtüsüz, soyunmuş, arınmış, kurtulmuş ve çıplak anlamına gelmektedir (Kamûsu'l-Mûhît, 2008: 1084; Şemseddin Samî, 2013: 1122). Bu lakabı, genel olarak her kalender şeyhi için kullanılmıştır (Ocak, 2016: 72; Çelenk, 2019: 13). Şu dubeyti de şairin 'Uryan lakabını mahlas olarak kullandığını görmekteyiz.

Dubeytinin Lorcası

Nezûnem rût û 'Uryanum kî kerde

Xwudim cellad û bî cûnum kî kerde

Bide xencer ke ta sîne kunem çak

Bebînem işq ber cûnum çi kerde (Yıldırım, 2013: 286).

Dubeytinin Türkçe Tercümesi

Bilmiyorum beni kim çırılçıplak yapmış

Celladım benim, kim canımı almış

Bir hançer verin de yarayım sinemi

Ki göreyim aşk bana neler yapmış

Kavramsal olarak Baba Tâhir'in neden 'Uryan lakabını kullandığı üzerinde çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlardan bazıları şunlardır:

Baba Tâhir dünya malına kıymet vermeyip ondan el etek çekip, çok soğuk bir iklime sahip olmasına rağmen Hamedân şehrinde ömrünün büyük bir kısmını kulûbe ve mağaralarda geçirip derviş hayatı yaşadığını ifade etmek için bu lakabı kullanmıştır (Kûb, 1377hş.: II/500-501; Rûhânî, 1386 hş.: I/65-66; Yıldırım, 2013: 16).

Diğer bir rivayette bu lakab, el yazmalarında yanlışlıkla "Uryan" şeklinde kayıt altına alınmıştır. Hâlbuki bu kelimenin doğru şekli "azad" ve "şerif" anlamına gelen "aryan" dır (Yıldırım, 2013: 16).

Başka bir görüşe göre de dış görünüşüne önem vermeyip üstü başı yırtık bir halde çarşı ve pazarlarda dolaştığı için kendisine bu lakabı kullanmıştır (Rûhânî, 1386 hş.: 65-66; Fehrayî, 1387 hş.: 9; Yıldırım, 2013: 16).

Baba Tâhir ile alakalı aktarılan başka bir menkıbeye göre ise kendisi kış mevsiminde medresenin bahçesinde bulunan havuzun buzlarını kırıp sabaha kadar içinde kaldığı için bu lakabı kullanmıştır (Yıldırım, 2013: 16; Çelenk, 2019: 14).

2.3.3. Lorî

Baba Tâhir'in kullandığı bir başka mahlas da "Lorî" mahlasıdır. Kendisinin aslen Lor olması ve yaşadığı bu bölgenin de Loristan diye adlandırılması hasebiyle bu mahlası kullandığı ifade edilmektedir. (Kûb, 1377hş.: 500; Zeki Bey, 2005: 132) Loristan diye adlandırılan bölge; batısında Irak, doğusunda Rûdsezar, güneyinde Huzistan, kuzeyinde de Hersin ve Nihavend şehirlerinin bulunduğu İran'ın bir eyaletidir. Bölgenin kuzeybatı ve güneybatısında

uzanan ve rakımı yüksek sıra dağları ile çevrili bölgedir (Kurtuluş, 2003: XVII/277; Öngör, 1959: 520).

Bu bölgede yaşayan halkların büyük bir kısmını Lorlar teşkil etmektedir. Ancak bu halkın hangi etnik kökene sahip olduğu ve hangi dili konuştuğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ünlü Kürt Tarihçisi Şerefhan Bidlisi (1543?-1643?) Şerefname adlı Farsça eserinde Lorların bir Kürt topluluğu olduğunu ifade ederek Kürtleri "Kurmanç, Lor, Kelhor ve Goran" diye dört ana guruba ayırmaktadır (Bitlisi, tsz.: 23-24). Kürt ve Fars tarihi, edebiyatı, coğrafyası ve kültürü hakkında araştırmalar yapan ünlü Rus doğu bilimci Vladimir Minorsky (1877-1966) Lor halkının Kürt olduğunu Mes'ûdî (ö. 345/956)'ye dayandırarak söylemektedir (Minorsky, 1986: V/821). Bu tespiti sadece Mes'ûdî değil başka tarihçiler de eserlerinde yapmışlardır. Örneğin Yakut el-Hamevî (ö. 626/1299) "Mu'cemu'l-Buldân" adlı eserinde Lorların İran'ın Loristan bölgesinde yaşayan Kürtler olduğunu vurgulamaktadır (er-Rûmî, 1397: V/16). İbn Havkal (ö.377/978) da Loristan bölgesinde yaşayan halkın kahr ekseriyetinin Kürtlerden oluştuğunu (en-Nâsibî, 1938: 257), ünlü coğrafya bilgini Ebû'l-Fidâ (ö.732/1331) da Loristan bölgesini tarif ederken şöyle diyor: "Lor, Huzistan'ın bir nahiyesidir, bu bölgede Loristan diye adlandırılan bir dağ da bulunmaktadır. Loristan veya Lor Dağı, Tustar ile Huzistan arasında olup altı günlük mesafededir. Bu dağlarda çoğunlukla büyük Kürt toplulukları ve onların hükümdarları yaşamaktadırlar." (Ebu'l-Fida, 1840:313).

Osmanlı döneminin ünlü şahsiyetlerinden olan Şemseddin Sâmî (ö.1321/1904) "Kamûsu'l-Alam" adlı ansiklopedik eserinde Loristan ve Lor halkı hakkında şunları kaydetmektedir: "Lur veya Lor bölgesi İran'ın Huzistan ile İsfahan şehirleri arasındaki bölgenin adıdır ve Kürt kavimlerinden birinin ismiyle adlandırılmaktadır. Bu bölgeye Lorlar'dan dolayı Loristan denilmektedir. Bölge Kuzeyde Kürdistan, Doğuda Irak-ı Acem, Güneyde Huzistan, Batıda ise Osmanlı ile komşudur. Halkının büyük bir kısmı Kürtlerin Lorî koluna mensuptur. Ancak bunlar gerek dil gerekse huy ve karakter açısından diğer Kürtlerden bir hayli farklıdır (Şemseddin Sâmî, 1316: IV/4011-4013; Tenik, 2015: 180).

Ziya Gökalp (1876-1924) ve diğer bazı araştırmacılar da Lorları Kürt milletinin bir parçası olarak görmekte ve bu lehçe ile Baba Tâhir-i Uryan'ın dubeytelerinin yazıldığını kabul etmektedirler (Gökalp, 2011: 30-31; el-Feyli, 2009: 146-147).

Bazı görüşlere göre de Loristan atabeyleri ilk başta Kürt hanedanlığı iken daha sonra Türkleşmişlerdir (Öztuna, 1976: XXIII/100). Ancak bu görüşün milliyetçi duygularla söylendiğini dolayısıyla gerçekliklerden uzak olduğu kanaati yaygındır.

2.3.4. Hemedanî

Hemdân, İran'ın batısında bulunan bir şehrin adı ve bu ilin merkez olduğu eyaletin de adıdır. Hemedan şehri, Elvend adındaki dağın eteğinde kurulmuş, bazı akarsular tarafından sulanan verimli bir ovada yer almaktadır. Şehrin rakımı 1800m olup üç tarafı dağlarla çevrilmiştir (Yazıcı, 1998: XVII/183).

Baba Tâhir'in Hemedân şehrinde doğması, büyümesi ve vefat etmesinden dolayı kendisi için çok önemli bir şehirdir. Dolayısıyla ona Baba Tâhir-i Hemedânî de denilmiştir (Fehrayî, 1387: 11). Aşağıdaki dubeytinde de görüleceği gibi şair Hemedânî mahlasını kullanmıştır:

Dubeytinin Lorcası

Mû an espîdebaz em Hemedanî

Lane der kûh darem der nihânî

Be balê xwud perem kûhan be kûhan

Be çengê xwud kerem nexçîrbânî (Yıldırım, 2013: 350)

Dubeytinin Türkçe Tercümesi

Ben Hemedânî beyaz şahinim

Dağın tepesine yuvamı kurmuşum

Kanatlanıyorum dağdan dağa

Pençelerimle avcılık yapar olmuşum

Hemedân şehrinin eteğinde kurulduğu Elvend Dağı, Baba Tâhir'in hayatında önemli bir yere sahiptir. O, belli zaman dilimleri dâhilinde ömrünü burada geçirmiş ve şiirlerinde bu dağdan bahsetmiştir. Mesela bir dubeytisinde şöyle der:

Dubeytinin Lorcası

Beşum be Elwend daman mû neşanum

Damen ez her dû gîti haweşanum (Yıldırım, 2013: 19)

Dubeytinin Türkçe Tercümesi

Gideyim Elvend eteklerinde oturayım

Her iki âlemde elimi eteğimi çekeyim

2.4. Vefatı

Baba Tâhir'in doğum tarihi gibi vefat tarihi hakkında da kesin bilgi mevcut değildir. Maruf Haznedar'a göre Baba Tâhir'in vefat tarihi 401/1010'dür (Haznedâr, 2001: 185). Râhet's-Sudûr adlı eserde geçen bilgiler göz önüne alındığında ise onun 447/1055 tarihinde ya da daha sonraki bir tarihte vefat etmiş olması muhtemeldir (Yazıcı, 2013: 14). Baba Tâhir, doğduğu şehir olan Hemedanda vefat eder ve şehrin kuzey batısında bulunan Bûn-i Bâzâr mahallesindeki bir tepenin üzerine defnedilir (Fıkhu'l-İslâmî, tsz.: I/28; Yazıcı, 1991: IV/370). Baba Tâhir'in mezarının yanında iki mezar daha bulunmaktadır. Bu mezarlardan birisinin onun sütanesi Fatıma'ya diğerinin ise Hacî Mîrza Ali adında bir erkeğe ait olduğu rivayet edilmektedir (Hal, 1977: 30-31; Yıldırım, 2013: 21).

2.5. Tasavvuf Anlayışı ve Yaresanlılığı

Baba Tâhir, şair kimliğinin yanında tasavvuf ehli bir veli olarak da bilinmektedir (Çelik, 2015: 252-253). Bununla beraber Yaresânîlerin yani Ehl-i Hakk'ın kutsal metin olarak kabul ettikleri "Serencâm" adlı kitapta kendisinden bahsedilmiştir (Yazıcı, 1991: IV/371).

Ehl-i Hak, genel olarak Batı İran'da yayılmış ve hâlen varlığını sürdüren Şîî eğilimli bir fırkadır (Minorsky, 1977: IV/201). Bâtîni ve Gnostik bir inanç sistemine sahip olan bu fırka özellikle Kürtler, Farslar, Araplar ve Türkmenler

arasında taraftar bulmuştur. Kurucusunun Baba Hoşin adında bir zat olduğu kabul edilmektedir. Fırkanın önemli ikinci ismi ise Sultan İshak (Sultan Sehak)'tır.

Bu fırka ana hatlarıyla dört dönemde incelenmektedir:

I. Şariat dönemi: Hz. Âdem ile Hz. Muhammed dönemini kapsayan ve dinsel yasaların olduğu dönemdir.

II. Tarikat dönemi: Hz. Ali ile Şah Hoşin arasında geçen dönemdir. (661-1029).

III. Mârifet dönemi: Şah Hoşin ile Sultan İshak arasında geçen dönemdir (1270-1400).

IV. Hakikat dönemi: Sultan İshak'tan günümüze kadarki dönemdir (Babacan, 2010: 103).

Ehl-i Hak inancının temeli, ulûhiyetin sürekli olarak yedi beden içerisinde tecelli ettiği esasına dayanmaktadır. Önceleri yaratıcı Hâvendigâr'ın içinde gizli olan ulûhiyet cevheri daha sonra Hz. Ali'nin bedeninde tecelli etmiştir. Bu tecellilerin her bir zinciri bir büyük meleklerle başlar. İşte Baba Tâhir bu inanışa göre ulûhiyetin yedi tecellisinden üçüncüsü olan Şah Hoşin'in yanında bulunan meleklerden biridir (Halm, 1997: 470-471; Babacan, 2010: 135-136; Çelenk, 2019: 21). Ehl-i Hak mensuplarının bu inanç sistemi, onların hulûl ve tenasüh anlayışını benimsediklerini göstermektedir (Çelenk, 2019: 21).

Ancak Baba Tâhir'in eserlerine bir bütün olarak bakıldığında başta reenkarnasyon (tenasüh) olmak üzere Ehl-i Hak inancında önemli bir yeri olan aşırı görüşlerin olmadığı görülmektedir.

Baba Tâhir'in eserlerine bakılarak onun tasavvufi anlayışı ile alakalı bir kanaate varmak mümkündür. Örneğin aşağıda geçen dubeytilerine bakılarak bir fikir sahibi olunabilir.

Dubeytilerin Lorcası

Mû an rind um ke namim bî qelender

Ne xan dîrum ne man dîrum ne lenger

Çû roz aye begerdem girdê koyet

Çû şev aye be xiştan wanehem ser (Yıldırım, 2013: 136).

Şew tarest û gurgan mîzenend mêş

Du zulfûnut hemayîl kun bûre pêş

Ez an kuncê lebut bûsî be mû de

Bego: Rahê Xwuda dadem be derwêş (Yıldırım, 2013: 143)

Dubeytilerin Türkçe Tercümesi

Ben bir rindim ve ismen kalenderim

Ne bir yuvam var ne de bir lengerim

Gündüz dolaşırım evinin etrafında

Gece olunca baş altına taş sererim

Gece karanlık, kurt saldırıyor sineğe

İki zülfü hamaylı yap buyur gel öne

Dudak ucundan bir öpücük ver bana

De ki: Bunu Allah için verdim dervişe

Baba Tâhir, yukarıda geçen dubeytilerinde kendisini “kalender”, “rind” ve “dervîş” olarak tanıtmaktadır.

2.6. Menkıbeleri

Menkıbe kelimesi Arapçada “nekabe-yenkabu” fiilinin ism-i zaman ve ism-i mekânı olup çoğulu menakıptır. Sözlükte “dar yol, dağ geçidi, bir kimsenin erdem ve kahramanlıklarını anlatan hikâyeye, epos ve menkıbe” anlamlarına gelmektedir (Kamûsu'l-Muhît, 2008: 1639). Genel olarak menkıbelerin aslı yoktur, olsa dahi bunlar abartılı bir şekilde söylenmiş hikâyelerden ibarettir (Şahin, 2004: XXIX/112-114). Bu bağlamda Baba Tâhir'e atfedilen menkıbelerden bazıları şunlardır:

Baba Tâhir medreseye başlamadan önce Hemedân'da odun toplayıp satmakla uğraşmaktaydı. Bir ara Hemedân'daki medreseler ve o medreselerde okuyan fakiler (talebeler) onun dikkatini çeker, bu sebeple ilme merak sarar, medreseye gidip okumaya karar verir, medresedeki tahsil hayatının ilk gününde bahçedeki havuzun başında toplanan talebelere “siz burada ne yapıyorsunuz?” diye sorar. Öğrenciler onun bu sorusuna mizahi bir cevap verirler ve derler ki “zihnimizin açılması için her gece bu havuza kırk sefer girip çıkarız.” Talebelerin bu cevabını gerçek zanneden Baba Tâhir gece havuzun üstünde bulunan buz tabakasını kırdıktan sonra kırk defa havuza girip çıkar. Bunun sonucunda göklerden gelen manevi bir işaret alıp zihni tekâmüle erer. Sabah olduğunda da talebelerle ilmî münazaralar yaparak herkesi hayretler içinde bırakır. İçine girmiş olduğu bu durumu izah etmek için de şu meşhur Arapça vecizeyi söyler: “أَمْسَيْتُ كُرْدِيًّا وَ أَصْبَحْتُ عَرَبِيًّا” yani “Kürt olarak geceledim, Arap olarak sabahladım”. Baba Tâhir'in yaşadığı bu olay neticesinde vücudu kimsenin yanında oturamayacağı kadar ateşlenir. Bundan ötürü de kendisine ““uryan” yane çıplak lakabı verilir (Maksûd, 1354 hş.: 46-47; Muhammed Hal, 1977: V/13-15; Resûl, 2012: I/97-98).

Denildiğine göre Baba Tâhir, Hemedân'ın karı ve soğuğu ile meşhur Elvend dağında kendisine bir kulübe yapar ve orada yaşamaya başlar. Kendisine ilâhî vecd hali geldiğinde vücudunun ısısı o kadar artar ki bu sıcaklığın etkisiyle oturduğu yerdeki karlar erir suya dönüşür (Yıldırım, 2013: 28).

Bir diğer rivayete göre de Baba Tâhir'in astroloji ile alakası olan bir kız yeğeni vardı. Kafasına takılan bir yıldızın neredede olduğu konusunda bayağı kafa yorar, ancak herhangi bir netice elde edemez. Bir gün amcası olan Baba Tâhir'e gidip meseleyi açmak ister. Elvend dağında bulunan amcasına gider, amcası o esnada yerde yüzükoyun bir halde Allah'a ibadetle meşguldür. Yeğeni, içinden der ki bu vaziyet şeriata uygun değildir. Ama amcasının bu hareketi niçin yaptığını da merak eder. Allah Teâla yardımıyla Baba Tâhir, yeğenininde içinde geçenleri bilir ve ona şunu söyler. “Sevgili yeğenim! Bu vaziyette uyumak mekruhtur ancak, ben uyanmışım.” Daha sonra yeğenininde sorusunu sormasına izin vermeden altmış adımlık bir çizim çizer ve “senin aradığın şey budur” der. Yeğeni böylece sorusunu sormadan cevabını alır (Maksûd, 1384: 54-55).

Anlatılır ki Loristanlı Şah Huşin bir gün dostlarıyla atlara binip Hemedan'a gider. Şah ve onun arkadaşları Hemedan'a girdiklerinde şehrin ileri gelenleri onları karşılar ve her biri onları misafir etmek için büyük bir gayret sarf ederler. Şah: “Atımın dizginini serbest bırakıyorum, kimin kapısında durursa ona misafir olacağız” der. Atı gider Baba Tâhir'in bulunduğu Tekke'nin önünde durur. Şah, Baba Tâhir'in dünya malını ne kadar sevdiğini öğrenmek için ona para ve mücevherat teklif eder, ancak Baba Tâhir ona, “Ben senin sevginin ve cemalinin dışında hiçbir şey istemem” der. Şah ona “Seni denemek istedim; eğer teklifimi kabul etseydin iyiler zümresinden ayrılmış olurdu” der (Fehrayî, 1387: 19; Yıldırım, 2013: 29).

2.7. Eserleri

Baba Tâhir'in arkasında bıraktığı eserleri nazım ve nesir diye iki guruba ayırarak incelemek mümkündür. Bunlar da nazım olanlar gazel, kıta ve dubeytilerden oluşan şiirleri ve tasavvufi kavramlara ilişkin vecize şeklinde Arapça yazdığı el-Kelimâtu'l-Kisâr adlı eseridir. Bu eserler aşağıda kısaca tanıtılacaktır.

2.7.1. Dubeytiler

İki beyitlik anlamına gelen “dubeyti”, edebiyatta dört mısradan meydana gelen şiirlere verilen addır. Klasik edebiyatın nazım çeşitlerinden olan dubeyti önceleri rubai ve terane ile aynı anlamda kullanılmıştır, sonraları bu kavramlar anlam bakımından birbirlerinden uzaklaşmaya başlamışlar ve kendi başlarına birer nazım birimi olmuşlardır (Gerdi, 1999: 264).

Dubeytilerin kafiye düzenleri genel olarak aaxa şeklinde gelmektedir. Dubeytiler, genellikle arûzun Hezec Bahrinin “Mefâilun, mefâilun, feûlun” kalıbı ile yazılmaktadır (Adak, 2019: 626). Bu nazım türünden amaç az söz ile çok şeyi etkili bir üslup ile söylemektir. Konu bakımından bu nazım biriminde herhangi bir sınırlama söz konusu olmadığından hayata dair her şey seçilebilir. Şair ilk iki dubeytide konuya giriş yapar, asıl fikrini ise üçüncü ve dördüncü dubeytide ortaya koyar. Şair, bu nazım biriminde çok nadiren mahlas kullanır (Öztürk, 2008: XXXV/176-177).

Dubeyti nazım biriminin ilk temsilcileri Kürt Edebiyatında Baba Tahir-i Uryan, Fars Edebiyatında Ömer Hayyam (ö. 1135) Türk Edebiyatında ise Azmizade Haleti (ö. 1630) kabul edilmektedir (Karataş, 2011: 493-494; Adak, 2019: 623).

Baba Tahir'in dubeytileri 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra peyder pey toplanarak bir divançe şeklinde yayınlanmıştır. Birçok yayınevi tarafından bu dubeytiler yayınlanmıştır (Yavuzer, 2016).

Baba Tahir, dubeytilerini arûz veznininde Hezec bahrinin “Mefâilun mefâilun feûlun” kalıbıyla yazmıştır. Şair dubeytilerinde hece ölçüsünü de kullanmıştır. İstisnalar olmakla birlikte on birli hece ölçüsünü kullanmıştır. Dubeytilerin kafiye yapısı genel olarak “aaxa” şeklindedir. Bazı şiirlerinde nadirattan da olsa “aaaa” kafiye şeklini de kullanmıştır. Aşağıda verilen dubeytide hem kafiye düzeni hem de arûz kalıbı gösterilmiştir.

Ze ma nê la/ le za rûn hef/ te yî bî

Ke fes le new/ be ha rûn hef/ te yî bî (Yıldırım, 2013: 62)

+ - - - + - - - + - -

Me fa î lun/ Me fa î lun/ Fe û lun

Genel olarak Baba Tâhir'in dubeytilerinin konusu aşk, tasavvuf, ahiret hayatı ve tabiattır, dolayısıyla lirik tarzında yazılmıştır. Onun şiirlerinde aşk ve aşkın yakıcılığından bahsedilmektedir. Bu yönüyle Baba Tâhir, yanan ve yakan bir âşıktır. Her ne kadar vahdetü'l-vücut fikri İbn Arabi (ö. 1240) ve Sadreddin Konevi (ö. 1274) ile ete kemiğe bürünmüşse de Baba Tâhir'in şiirlerinde bu fikrin emarelerini görmek mümkündür. Şair duygularını dile getirirken gerek doğa gerekse tasavvufi sembollerini çokça kullanmıştır. Örneğin Baba Tâhir şiirlerinde bülbül, ceylan, şahin, baykuş, hüma vb. fauna (hayvan) sembollerini birçok yerde kullanmıştır. Baba Tâhir'in şiirlerinde flora (bitki) sembolizmi de ağırlıklı olarak yer almaktadır. Bu bağlamda onun şiirlerinde servi, çam fıstığı, ardiç, şimşir ve çınar gibi ağaç türleri ile gül, gonca, diken, sümbül, nilüfer ve yasemin gibi çiçek türleri sıklıkla geçmektedir.

Baba Tâhir'in dubeytilerinden iki tanesini aşağıda örnek olarak verilmıştır:

Dubeytilerin Lorcası*Tenê mihnetkêşî dîrum Xudaya**Dilê hesretkêşî dîrum Xudaya**Zi şoqê mesken dadê xeribî**Be sîne ateşî dîrum Xudaya**Behar ayî be her şaxî gulî bî**Be her baxî hezaran bilbilî bî**Be her merzî nîyarem pa nihaden**Mebada ez mû beter sûteditî bî* (Yıldırım, 2013: 296)**Dubeytinin Türkçe Tercümesi**

Eziyet çeken bir tenim var Allahım

Hasret çeken bir kalbim var Allahım

Gurbette yer yurt özleminden dolayı

Sinede yanan bir ateşim var Allahım

Bahar geldi her dal üzerinde bir gül

Her bağ içerisinde binlerce bülbül

Hangi sınıra ayak basarsam basayım

Olmasın benim gibi bir kalbi yanık

2.7.2. Gazel

Gazel, Arapça bir kelime olup “kadınlarla aşk üzerine tatlı ve hoş söz ile sohbet etmek” anlamına gelmektedir (Kamûsu'l-Muhît, 2008: 1186). Edebi kavram olarak gazel, “uzunluğu beş ile on beş beyit arasında değişebilen, ilk beytin dizeleri birbiriyle, sonraki beyitlerin ikinci mısraları birinci beyitle aynı kafiyeli, özellikle aşk, güzellik, içki konularını lirik bir biçimde işleyen bir nazım biçimidir (Sönmez, 2019: 30).

Bugüne kadar farklı nüshalara göre Baba Tâhir'in dört gazeli tespit edilmiştir. Ancak gazellerinin bazı beyitlerinin birbirleri ile karıştırıldığı dolaysı ile hangi beyitlerin hangi gazele ait olduğu tam bir netlik kazanmış değildir.

Baba Tâhir'in gazellerinden birinin ilk beyti ile son beyti şöyledir:

Gazelin Lorcası*Mû an sûteditî bêpa, ser estem**Ke dil stûre zi eşqê dilber estem**Menem Tahir ke der xuma be tûşî**Muhammed ra kimîne çaker estem* (Yıldırım, 2013: 49-50)**Gazelin Türkçe Tercümesi**

Ayaksız başsız bir kalbi yananım

Kalbimin yanması yârin aşk derdinden

Benim Tâhir ki derde maruz kalmışım

Neşem Muhammed'e hizmet etmekten

2.7.3. Bent

Klasik edebiyatta bent, “bir şiiri meydana getiren bölümlerden her birine verilen addır.” Bentin tamamı aynı vezinle yazılır ve mısra sayısı belli değildir. Baba Tâhir de klasik edebiyatın bu türü ile şiir yazmıştır. Örnek olarak aşağıda bir bendin ilk bölümü verilmiştir.

Bentin Lorcası*Ger ej zer ewnihî eywanî ej gil**Be perçîneş kerî wanûşe û wil**Ger ew beşneş nihî an dar şimşad**Ger ew rûneş kerî awaci bilbil**Serencaman beşî be ya beherzî**Yayê te gûr wî mawayê te gil* (Kara, 1998: 155; Yıldırım, 2013: 42-43)**Bentin Türkçe Tercümesi**

Eğer toprak eyvanı altın ile sıvasan

Perçin yerine gül ve menekşe eksen

Her tarafına şimşad ağaçları diksen

Orada bülbüllerin ötmesini sağlasan

Neticede gideceksin, orada bırakırsın

Yerin toprak kapar, orada yatacaksın

2.7.4. el-Kelimâtu'l-Kısâr

el-Kelimâtu'l-Kısâr Baba Tâhir tarafından Arapça kaleme alınmış ve tasavvufun temel konularının ele alındığı bir eserdir. Eser, şekil bakımından kısa ve özlü cümlelerden oluşmakta ancak içerik bakımından derin irfânî ve felsefî anlamlar içermektedir. Bu eser, ariflerin ve mutasavvıfların

ilgiyle okudukları ve üzerine şerhler yazdıkları bir eserdir. Yapılan şerhlere örnek olarak Aynulkudât Hemedânî'ye ait olan şerh ile müellifi meçhul bir şahsa atfedilen şerhi örnek olarak göstermek mümkündür (Şivan, 2006: 3). Esere daha sonra Molla Sultan Gunâbâdî tarafından da biri Arapça diğeri de Farsça olmak üzere iki şerh yazılmıştır (Yazıcı, 1991: IV/371). Baba Tâhir'in bu eseri yirmi üç bâbdan oluşmakta, konu itibarıyla eserde tasavvuf ilminin inceliklerine değinilmiş; ilim, marifet, ilham, feraset, akıl, nefis, sekr, muhabbet vb. birçok kavram ele alınarak söz konusu kavramların var ise zıt anlamları ile birlikte açıklanmıştır. Baba Tâhir, bu konuları eserinde 421 veciz sözde açıklamıştır (Şivan, 2006: 274).

Eserde geçen özlü sözlerden bazıları:

“el-‘ilmu tacu’l-‘arifi, ve’l-ma‘rifetu tacu’l-‘âlimi/ İlim arifin, marifet ise âlimin tacidir” (Şivan, 2006: 26).

“Kâbûlu’l-medhi bi’n-nefsi şirkun, ve bi’l-hakki tevhidun/ Nefisten dolayı övünmeyi kabul etmek şirk, Hak’tan dolayı kabul etmek ise tevhitir” (Şivan, 2006: 245).

“et-Tasavvûfu ihlaku’l-emvali/ Tasavvuf, malı yok etmektir” (Şivan, 2006: 247).

“en-Nâsu selâsetun; ‘arifun, ‘alimun ve murîdun. Fe emme’l-‘arifu fe huve li Rabbihi düne hazzîhi, ve emme’l-‘alimu fe huve li ‘ilmîhi ma‘a hazzîhi, ve emme’l-‘muridu fe huve li muradîhi bi r’uyeti hazzîhi/ İnsan üç çeşittir: ârif, âlim ve murid. Ârif, rabbine bağlıdır hazzına değil; âlim, hazzıyla beraber amelîne bağlıdır; murîd ise hazzına bakarak muradına bağlıdır” (Şivan, 2006: 263).

“el-‘İlmu yehmiluhu, ve’l-vecdu yedhuluhu, ve’l-‘hekiyketu tedyinuhu, ve’l-ma‘rifetu tu’nisuhu/ İlim kişiyi -hedefine doğru- taşır, vecd -hedefe- dâhil eder, hakikat- onu Hakk’a-yaklaştırır, ma‘rifet ise -onu Hakk ile- yoldaş eder” (Şivan, 2006: 12).

3. Baba Tâhir-i ‘Uryân’ın Eserlerinde Bireysel ve Toplumsal Eleştiri

3.1. Aşırı Dünya Sevgisine Yapılan Eleştiri

Toplumlar, bireysel ve sosyal meselelerde ölçülü olunması yönünde bireyleri eğitir ve karşılıklarına örnek alınması gereken rol modeller sunarlar. İnsanlar, bazen ihtiraslarının kurbanı olup, arzularına gem vuramazlar, sonunda bu ihtiraslar onlarda tutku haline gelir. Dünyaya büyük bir tutku ile bağlananların, onu tam anlamıyla tanıyamamalarından kaynaklanmaktadır. Bazı insanlar bu yanlış düşüncelerinden dolayı eleştirilmişlerdir. Klasik edebiyat şairleri de zaman zaman insanlarda gördükleri bu yanlış tavırları düzeltmeleri için uğraşmışlar ve onların bu nâkis düşüncelerden sıyrılmalarını öğütlemişlerdir. Bu türden uyarılarda bulunan klasik dönem şairlerinden birisi de Baba Tâhir’dir. O, bir şiirinde insanları şöyle uyarmaktadır:

Bentin Lorcası

Ger ej zer ewnihî eywanî ej gil

Be perçîneş kerî wanûşe û wil

Ger ew beşneş nihî an dar şimşad

Ger ew rûneş kerî awaci bilbil

Serencaman beşi be ya beherzi

Yayê te gûr wî mawayê te gil (Yıldırım, 2013: 42-43)

Bentin Türkçe Tercümesi

Eğer toprak eyvanı altın ile sıvasan

Perçin yerine gül ve menekşe eksen

Her tarafına şimşad ağaçları diksen

Orada bülbüllerin ötmesini sağlasan

Neticede gideceksin, orada bırakırsın

Yerin toprak kapar, orada yatacaksın

Dünyayı tanımadan ona çokça güvenenlere, aslında onun bir hayalin yansıması olduğunu göremeden ona bağlananları, dünya metaından hiç ayrılmayacaklarmış gibi yapışip kalanları, onun için aşırı derecede çalışıp çabalayanları Baba Tâhir şu şekilde uyarmaktadır:

Dubeytinin Lorcası

Çira azurdehalî ey dil, ey dil

Mudam ender xeyalî ey dil, ey dil

Berew kuncî nişîn şukrê Xuda kun

Ke şayed kamyabî ey dil, ey dil (Yıldırım, 2013: 153)

Dubeytinin Türkçe Tercümesi

Niye eziyet çekmekte sin ey gönül

Hep hayallerin içindesin ey gönül

Git bir köşeye çekil, Allah’a şükret

Belki orada rahat edersin ey gönül

Fani dünyaya bu kadar yapı ve ihtişamı konduranların, onun ne olduğunu tam olarak kavramamış olmaları, onların cahilliğinden gelmektedir. Dünyanın zevklerinin dahi sıkıntı ve eziyet veren yönlerinin olduğunu görememek, dünya ile adeta nikâhlanıp ondan bir gün ayrılacağını hiç hatıra getirmemek, dünyanın insanları yutup yok etmek için çabaladığını fark edememek büyük gaflettir. Dünyanın, tüm ağırlıklarını koyarak kendilerini hissettirme sevdasında olan beylere bile kalmamıştır. Bir zamanlar kişiyi yetiştirip yaşatabilmek için her türlü olanağı sunan dünya, sonra da aynı kişileri öldürüp ortadan kaldırmak için takındığı acımasız çehresini iyi tanımak gerekir. Dünyayı sonsuz, insânî dünyada ebedî mukîm sanmak, dünyaya yanlış bir anlam yüklemek demektir. İbret nazarından yoksun olup da dünyayı çokça önemseyenler ve onun cazibesine kapılıp ebedî sanarlara Baba Tâhir şöyle seslenmektedir:

Dubeytinin Lorcası

Dunya xan bî û merdum mihman bî

Îmroz lale bî û ferda xezan bî

Sîyeh çalî kunen nameş nehend gûr

Be mû wacen ke înet xan û man bî (Yıldırım, 2013: 367)

Dubeytinin Türkçe Tercümesi

Dünya bir handır, misafirdir insan

Bugün laleler vardır, yarın hazan

Mezar adıyla derin bir çukur kazarlar

“Evin bu” diye sana ederler beyan

Tüm öğelerin, kendilerine biçilmiş belli bir kıymeti vardır. Bu kıymetin üzerinde bir kıymet verildiğinde, o öğe farklı bir konuma oturtulmuş olur ve bu durum, yadırganır. Verilen kıymetin ölçüsünü belirleyen, toplumun kültürüdür. Bir ineğin kıymeti, birçok toplumda aynıdır, fakat Hindistan’da bu kıymetin farklı bir boyut kazanması, o insanların inançları, gelenek-görenekleri, dilleri, kısaca kültürleriyle yakından ilgilidir.

Her toplumda dünya kıymetlidir, zira hayat dünya üzerinde sürmektedir. Hayatın borçlu olduğu bir öğe kıymetsiz kılınmaz elbette, fakat dünyanın kıymeti de her toplumda olması gerektiği kadar olmalıdır. Olması gereken miktarı belirleyen de toplumun yaşantısı, yani kültürüdür. Bazı kültürlerde yaşanabilecek hayatın tek olduğu mekân dünyadır, bazı toplumlarda da yaşanacak iki mekândan sonsuz olan değil de sonlu olan, yani daha az kıymetli olandır. Durum böyle olunca ve yaklaşımlar değişkenlik arz edince, dünyaya yaklaşım da ona göre şekillenmeye başlamıştır. Dünyayı yaşanabilecek tek mekân olarak görenlerin dünyaya biçtikleri değerle dünya yurdu yanında, öldükten sonra da farklı bir yurdu mekân tutacağını düşünenlerin dünyaya biçtikleri kıymet elbette farklı farklı olmuştur.

Klasik edebiyat şairlerinin yetişmiş olduğu zaman ve mekânda İslam dininin, kişilerin hayatında hissedilir bir belirleyiciliği vardır. İslam inancında ahîret âleminin varlığı ve bu yurdun varlığının getirmiş olduğu yükümlülükler, kişilerin dünyaya tutku derecesinde bağlanmaları önünde bir engel olmuş ve bu inanç, bireyleri dünyanın aşırı alayışı ve çekiciliğine karşı uyarı mahiyetinde öğretilerle uyarmıştır. Böyle bir dünya görüşü ve hayat felsefesinin hüküm sürdüğü ortamlarda, dünyaya tutku derecesinde bağlanıp yalnızca dünyaya talip olanlar, eleştirilerin merkezine yerleştirilmiş ve toplumca tasvip edilmeyen bu yaklaşımlar yerilmiştir.

Dünyalıkların bir gün elden çıkacağını bilmeden canhıraş bir şekilde dünyalık isteyenlerle dünyayı tanıyamadan dünya ve dünyalıklardan yana muhteris olan insanların gözlerini açıp dünyayı doğru tanımaları gerektiğini Baba Tâhir şu dubeytisi ile uyarmaktadır:

Dubeytinin Lorcası

Dunya xan bî û merdum mihman bî

İmroz lale bî û ferda xezan bî

Sîyeh çalî kunen nameş nehend gûr

Be mû wacen ke înet xan û man bî (Yıldırım, 2013: 367)

Dubeytinin Türkçe Tercümesi

Dünya bir handır, misafirdir insan

Bugün laleler vardır, yarın hazan

Mezar adıyla derin bir çukur kazarlar

“Evin bu” diye bana ederler beyan

Şan şöhret peşinde koşmanın boş bir çaba olduğunu bilmeyenler, kalbinde hastalık olup da bu durumunu düzeltme yoluna gitmeyenler, zararlarının ne olduğu konusunda iyi düşünmelidirler.

3.2. Maddî Olanı Mânânın Önüne Geçirmeye Yapılan Eleştiri

Toplumlarda maddî ve manevî olana biçilen değerler tabii ki farklı farklıdır. Mana zenginliğinin daha yüce olduğu toplumlarda, maddî olanları yüceltenler ortaya çıktıklarında, insanların yerleşik kültüre ters düşen bu davranışlar eleştiri konusu olmuş ve onların yapmış oldukları bu nahoş davranışlar eleştirilmiştir.

Baba Tâhir, insanı insan yapan öğelere uzak durup maddî olanların çokluğu ve fazlalığıyla şeref bulacaklarını düşünenlerin bu düşüncelerini beğenmediğini ve tasvip etmediğini, şu öğütleriyle göstermektedir:

Dubeytinin Lorcası

Be gûrîstan guzer kerdem sebahî

Şinîdem nale û fixan û ahî

Şinîdem kelleyî ba xak mîguft

Ke in dunya nemîrzed be kahî (Yıldırım, 2013: 390)

Dubeytinin Türkçe Tercümesi

Bir sabah uğradım ben kabristana

Kulak verdim inilti, feryat ve figana

Duydum bir kelle toprağa dedi ki

Bu dünya değmez bir çöp samana

Baba Tâhir, dünyadan ve onun ağırlıklarından kurtulup hafiflemeyenlere de ayrı bir öğüdü, dolayısıyla ayrı bir uyarısı vardır. Mal biriktirmekle ters orantılı olan Allah’a yakınlığı bilmeden, mal-mülk biriktirme hırsından vazgeçemeyip Allah’tan uzaklaştığının farkında bile olmadan malının çokluğuyla övünüp iftihar edenleri uyarın Baba Tâhir, bu görüşleriyle, yaşamış olduğu toplumun klâsik yaşantısına ve dünya görüşüne de bir ayna tutmaktadır.

3.3. İlâhî Olana Yabancı Kalmaya Getirilen Eleştiri

Klasik edebiyat şairlerinin yetişmiş oldukları coğrafyalarda insan hayatı üzerinde belirleyici bir rol üstlenen dinî hayat, tasavvuf edebiyatının da oluşmasına kayda değer bir katkı sunmuştur. Özünde sevgi ve hoşgörüyü dayalı bir dünya oluşturma çabası yatan tasavvuf edebiyatının tesiri, klasik edebiyat şairleri üzerinde de etkili olmuş ve bu dönemdeki birçok şair aynı zamanda birer mutasavvıftır.

Şairler, ilâhî olanı ulvî kabul etmişler ve büyük düşünebilmenin bir tezahürü olarak görmüşlerdir. İlâhî olandan uzaklaşmayı, Allah’ın buyrukları dışına çıkmanın, toplumun yerleşik inanç sistemi ve değer yargılarına ters düşüp çeliştikten eleştirmişlerdir.

İslam inancında kulun itaatkâr olması öngörülmüş, asi kullar ise zem edilmişlerdir. İnançların insan hayatı üzerinde belirleyici olduğu klasik edebiyatta, Allah’ın hoşuna gitmeyen asilik, kulun da hoşlanmadığı bir durum olarak algılandığından şairler tarafından eleştirilmiştir.

Önünde eğilmesi gerekene eğilmeyip serkeşlik edenlerin, en alçaklar önünde eğilmeye mecbur bırakılacaklarını bilmeleri gerekir. Sıkıntılı kabul edip onlarla da yaşayabilmek yerine, sıkıntılardan hep kaçan insanların bu asi ruh halleri eleştirilmiştir.

Yaşayanlar için her şeyin bir gün son bulacağını bile bile varlık iddiasında bulunanların, fikirlerinde yanıldıklarını anlamalarına mani görünen şey, onların serkeş yapılarıdır.

İnanç sisteminin getirmiş olduğu yükümlülüklerin dışında kalma, bunlara uzak durma eleştirilerin temelini oluşturmuştur. Toplumun çoğu tarafından kabul görüp tatbik edilen uygulamaları yok sayıp kendilerine göre bir yaşam standardı belirlemeye çalışanların bu eylemleri, aykırı olarak algılandığından hem yerilmiş hem de tavsiye niteliğinde önerilerde bulunulmuştur.

Günahkârlığın tövbeye bir basamak olduğunu bilmeden günahkâr insanları, mahdut yapılarındaki mahdut kafalarıyla yargılayıp mahkûm eden, toplumdaki tecrîd edilmelerine sebep olanların bu kaba ve cahilane davranışları yerilir:

Dubeytinin Lorcası

Te ke naxwandeî ilmê semawat

Te ke naburdeyî reh der xerabat

Te ke sûd û zîyanê xwud nezânî

Bî yarûn key resî! Heyhat, Heyhat (Yıldırım, 2013: 102)

Dubeytinin Türkçe Tercümesi

Sen ki semavat ilmini okumamışsın

Sen ki harabata doğru yol alamamışsın

Sen ki ayırt edemiyorsun kâr zararını

Heyhat ki heyhat, yara nasıl ulaşırsın!

Baba Tâhir, samimi olmayan, gerçek anlamda sevilmesi gerekeni bilmeden, sevdiklerini sananların bu yanlış sanıları, gerçeklerden uzak kalışlarına bağlar.

3.4. Toplumun Tevekkülüz Oluşuna Yapılan Eleştiri

Toplumun genelinde yaygın olan genel dinî kanaatlere göre, insanoğlu yapmış olduğu her fiile hâkim değildir. Kişi, çalışır, uğraşır, bir şeyler ortaya koyar, ama belli bir noktadan sonra o işin istendik şekilde sonuçlanmasında etken olma vasfını yitirip edilgen olur ve takdiri Allah'a bırakır. Bu düşünce klasik edebiyat şairlerinin yaşamış oldukları çağlarda tüm toplumca kabul gören genel kanaatlerdir ve bu düşüncelere aykırı hareket edilmesi de bu nedenden dolayı eleştiri konusu olmuştur.

İşlerin yalnızca kendilerinin kurmuş oldukları hile, düzen ve dubaralarla döneceğini sanıp Allah'ın takdir edip etmemesini hesaba katmayı unutanların içine girmiş oldukları bu yanlış davranışları ve zenginliğin, çalışmak yanında Allah'ın bir lütfu olduğunu anlamadan, sadece çalışarak da zengin olunacağını düşünenlerin bu düşüncelerinde yanıldıklarını Baba Tâhir onlara şöyle hatırlatmaktadır:

Dubeytinin Lorcası

Bebendem şal û mîpoşem qedek ra

Benazem gerdişê çerx û felek ra

Begerdem abê deryaya seraser

Beşoyem her dû destê bînemek ra (Yıldırım, 2013: 99)

Dubeytinin Türkçe Tercümesi

Entarimi giyip şalım bağlayayım

Feleğin nasıl döndüğüne bakayım

Gezeyim deniz sularını baştanbaşa

Nankörün her iki elini yıkıyayım

4. Sonuç

Klasik edebiyat şairlerinin kahir ekseriyeti yaşadıkları toplumun içinde bulunduğu sosyal ve bireysel bozulmayı kendi lisanlarıyla eleştirmişler ve insanlara, yazmış oldukları şiirlerle de doğru yolu göstermeye çalışmışlardır. Araştırmanın konusu olan çalışmanın neticesinde aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

Klasik edebiyat şairleri her ne kadar yüksek zümreye hitap etmişlerse de yaşadıkları toplumla yakından alakadar olmuşlar ve topluma adeta bir mürşid olma misyonunu yerine getirmişlerdir.

Araştırmamızın konusu olan Baba Tahir, Klasik Kürt Edebiyatının şu ana kadar tespit edilmiş en kadim şairidir. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle beraber onuncu yüzyılın ikinci yarı ile on birinci yüzyılın ilk yarısında yaşamış büyük bir mutasavvıf ve şairdir. O, eserlerini Kürtçenin Lorî lehçesiyle yazmıştır. Günümüze ulaşmış eserlerinden Dubeytiler, gazeller ve bentleri Kürtçe'nin Lori lehçesiyle, el-Kelîmatu'l-Kisar adlı eserini de Arapça kaleme almıştır.

Baba Tahir, şiirlerini hem arûz kalıbıyla hem de hece ölçüsü ile yazmıştır. Şiirlerinin konusu genel olarak ilahi aşk ve tasavvuttur. el-Kelîmatu'l-Kisar adlı adlı eseri ise özlü sözlerden oluşmaktadır. Baba Tâhir, bu eserde insanlara veciz ifadelerle öğütlerde bulunmuş ve onlara doğru yolu işaret etmiştir.

Baba Tâhir, toplumun kokuşmuşluğunu görmüş, şiirleriyle yaşadığı toplumu uyarmış ve onlara yol göstermiştir. O, sosyal eleştiriden ziyade bireysel eleştiriye daha çok önem vermiştir. Eserlerinde kendi şahsında gerek bireylerin gerekse toplumun içinde bulunduğu yanlış davranışları dile getirerek onları uyarmıştır.

Kaynakça

- Abdülhuseyn Zerîn Kûb. (1377). *Târîh-i Merdûm-i İrân Ez Zebân-ı Sâsâniyân Tâ Pâyan-ı Âl-i Büveyh*, Tahran: Müessesese-i İntişârât-ı Emir Kebîr.
- Adak, A. (2019). *Teşeyên Nezmê di Edebiyata Kurdî ya Klasik de*, İstanbul: Nûbihar Yayınları.
- Baba Merduh Rûhânî. (1386). *Târîh-i Meşâhîr-i Kurd Urefâ-Ulemâ-Udebâ-Şuarâ*, (Haz., Muhammed Macid Merduh Rûhânî), Tahran: Çâp Surûş.
- Baba Tahirê Uryan. (1998). *Dubeyti*, (Çev., Sabah Kara), İstanbul: Nûbihar Yayınları.
- Babacan, İ. (2010). *Ehl-i Hak Baba Tâhir Uryan: Zerdüşî*, (Haz., Ömer Uluçay), Adana: Gözde Yayınları.

- Cebecioğlu, E. (2014). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Otto Yayınları.
- Cevad Maksûd. (1384). *Şerh-i Ahwâl ve Âsâr ve Dûbeytîhâ-yi Baba Tâhir-i Uryân*, Tahran: Silsile-i İntişârât-ı Millî.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. (1979). *Tâcu'l-Luga ve Sîhâhu'l-Arabiyye*, tahk. ve tab. Dâru İhyâi Turâsî'l-Arabî, Beyrut.
- Çelenk, A. (2019). *Baba Tâhir-i 'Uryân'ın Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, A. F. (2015). "Baba Tâhir-i Hemedanî Divanının Mehdî-i Hamîdî Nûshasında Geçen Dobeytleri ve Türkçe Tercümesi", *Doğu Esintileri: İnanoloji, Fars Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*", Erzurum, 3, 247-293.
- Çiftçi, H. (2002). *Klâsik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Haz. ve Yayınlayan, Aydın Sami Güneçyal), Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Durmuş, İ. (1998). "Hezl: Arap Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XVII/305-306, İstanbul: TDV Yayınları.
- Durmuş, İ. (1998). "Hiciv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XVII/447, İstanbul: TDV Yayınları.
- Ebû'l-Fidâ, 'İmâdu'd-Dîn İsmail b. Muhammed b. Ömer. (1840). *Takvîmu'l-Buldân*, (nşr., M. Le Baron Mac Guckin De Slane), Paris: Dâru't-Tibâ'ati's-Sultâniyye.
- Emir Şerefhan Bidlisi. (?). *Şerefname Tarihi Mufesseli Kürdistan*, Haz. Muhammed Abbasi, Tahran: Neşr-i Hedis.
- Georg Léon Leszczynski. (2014). "Baba Tâhir Uryan'ın Rubaileri ve İlahi Aşkın Gözyaşları", *Ezidi, Kızılbaş, Yaresan Kürtler Belgelerle Kürdistan'da Gizli Dinler*, (haz., Mehmet Bayrak, Çev., Salman Kanar), Ankara: Özge Yayınları.
- Gerdî, A. (2019). *Serwa*, Erbil: Aras Yayınları.
- Gökalp, Z. (2011). *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, İstanbul: İstanbul Kaynak Yayınları.
- el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî. (1397). *Mu'cemu'l-Buldân*, Beyrut: Dâru's-Sâdir.
- Hamid Abdulmecid Selefî, Tahsin İbrahim Doski. (2008). *Mu'cemu'ş-şu'era'i'l-Kurd*, Erbil: Sıpirez Yayınları.
- Heinz Halm. (1997). "Ehlê Haq", *Alevilik ve Kürtler: İnceleme-Araştırma ve Belgeler*, (der., Mehmet Bayrak, çev., Zafer Avşar), Wuppertal: Özge Yayınları.
- İbn Havkal, Ebu'l-Kasım İbn Havkal en-Nasîbî. (1938). *Kitâbu sûreti'l-arz*, Leiden: Matbaâ-yı Brill.
- İbn Manzûr. (?). *Lisânu'l-Arab*, Bulak.
- İbrahim Ahmed Şivan. (2006). *Gotekurtekanê Baba Tâhirî Hemedânî*, Erbil: Çaphaneyî Zankoyi Selehâddin.
- İzzetin Mustafa Resul. (2012). *Mêjûyî Edebî Kurdî*, (Süleymaniye: Le ser erkê Farûkî Mela Mistefa, 2012).
- Kara, S. (2007). *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaçları*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karataş, T. (2011). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Sütun Yayınları.
- Kurtuluş, R. (2003). "Loristan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXVII/447, İstanbul: TDV Yayınları.
- Maruf Haznedâr. (2001). *Mêjûyê Edebî Kurdî*, Erbil: Aras Yayınları.
- Mecdu'd-Dîn Muhammed b. Yakûp el-Fîrûz Âbâdî. (2008). *el-Kâmûsû'l-Mûhît*, Kahire: Daru'l-Hâdis.
- Mehmed Emin Zeki Bey. (2005). *Kürd ve Kürdistan Ünlüleri (Meşâhîrê Kurd û Kürdîstân)*, (Çev., M. Baban M. Yağmur, S. Kutlay), Ankara: Öz-Ge Yayınları.
- Minorsky (1979). "Ehl-i Hak", *İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Minorsky, V. (1986). "Lur", *The Encyclopaedia Of İslam*, E.J.Brill, Leiden.
- Mustafa Fehrayi. (1387). *Baba Tâhir-i Hemedanî, Meşâhîr-i İranî 21*, Tahran.
- Müessese-i Dâiratü'l-meârif. (?). *el-Fıkıhu'l-İslâmî, Danişname-i Cihan-i İslam*, Kitabhâne-i Medrese-i Fekâhet, b.y.y.
- Necm Selman Mehdî el-Feylî. (2009). *el-Feyliyyûn*, Irak: Dârü Aras Li't-Tibâ'ati ve'N-Neşr.
- Ocak, A., Y. (2016). *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sâfîlik: Kalenderîler XIV-XVII. Yüzyıllar*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öngör, S. (1959). *Coğrafya Sözlüğü*, İstanbul: Maarif Basımevi.
- Özköse, K. (2014). "Selçuklu Toplumunda Tasavvufî Hayatın Sosyo-Kültürel, Siyasal ve Dini Sahaya Etkisi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1, pp: 11-42.
- Öztuna, Y. (1976). "Loristan Atabeyleri", *Türk Ansiklopedisi*, (red., Yılmaz Öztuna ve bşk.), Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Öztürk, M. (2008). "Rubai", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXV/176-177, İstanbul: TDV Yayınları.
- Pala, İ. (2005). *Kitab-ı Aşk*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- el-Râvendî, Necmeddin Ebû Bekir Muhammed b. Süleyman. (1960). *Râhetu's-sudûr ve Âyetu's-sürûr fi Târîhi'd-devleti's-Selçûkiyye*, (Çev., İbrahim Emin eş-Şevârubî), Kahire: el-Meclisu'l-a'lâ li's-sekâfe el-Meşrû'u'l-kavmî li't-terceme.
- Rıza Kuli Han Hidayet. (1381). *Mecmau'l-fusehâ*, Tahran: (nşr. Muzahir Mustafa), İntişârât-ı Emîn Kebîr.
- Secâdî Aladdin. (1389). *Mêjûyî Edebî Kurdî*, Senendec: İntişaratê Kürdistan,.
- Seyyid es-Serîf el-Curcânî. (?). *Kitâbu't-ta'rîfât*, Beyrut.

- Sönmez, N. (2019). *Dîwana Şêx Muşerrefê Xinûkî*, Diyarbakır: Seyda Yayınları.
- Şahin, H. (2004). “Menâkıbnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XIX/112-114, Ankara: TDV Yayınları.
- Şemseddin Sâmî. (1316). *Kâmûsu'l-a'lâm*, İstanbul Mihran Matbaası.
- Takane, A. (2008). *Baba Tâhirî Hemedânî Jıyan û Berhemî*, Erbil: Aras Yayınları.
- Temo, S. (2013). *Kürt Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları, 2013.
- Tenik, A. (2015). Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul: Nûbihar Yayınları.
- Ya'kûb, Emîl Bedî'-'Asî, Mişal. (1987). *el- Mu'cemu'l - mufassal fi'l-luga ve'l- edeb, (I-II)*, Beyrut.
- Yasemî Reşid. (1375). “Baba-i Şâirân”, *Baba Tâhîrnâme: Hefde Güftâr ve Güzine-i Eş'âr*, (der., Pervîz Azkaî), Tahran: İntişârât-ı Tûs.
- Şemseddin Sami. (2013). *Kâmûs-ı Türkî*, (Nşr., Ahmet Cevdet), İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şeyh Muhammed Hal. (1977). “Baba Tâhir-i Hemedani Meşhûr Be Uryan”, *Govarî Korî Zanyârî Kurd*, V-3, Tahran.
- Tâhir-ül Mevlevî. (1994). Edebiyat Lugatı, (nşr. K. Edib Kürkçüoğlu), İstanbul.
- Yavuzer, M., N. (2016). Baba Tahir Di Wêjeya Kurdî De, Teza Lîsansa Bilind, Zanîngeha Yüzüncü Yılê, Van.
- Yazıcı, T. (1991). “Baba Tâhir-i Uryan”, *Türkiye Diyanet İslam Aansiklopedisi XVII/183*, İstanbul: TDV Yayınları.
- Yazıcı, T. (1998). “Hemedan”, *Türkiye Diyanet İslam Aansiklopedisi, XVII/183*, İstanbul: TDV Yayınları.
- Yıldırım, K. (2013). *Baba Tahirê Uryan: Hayatı, Görüşleri, Dîwanı*, İstanbul: Avesta Yayınları.

Extended Abstract

Literary works are of great importance in terms of carrying the political, social, cultural, moral and intellectual characteristics of the period in which they were written. Criticism, which is considered among the important subjects of literature; It is in close relationship with the moral, philosophical, religious value judgments, traditions and cultures of the individual and society. Criticism has taken its place among the oldest types of culture and literature of every society in terms of content. Although criticism shows similarities in terms of the sources it feeds on and the goals it aims at, the social and cultural structure of each nation and therefore its literary traditions put it in a certain framework. Criticism as a literary genre, X and XI. It has not developed systematically in the 20th century. As a result of the researches, we could not find any independent works related to the subject in this period. However, poets have written poems in the criticism type in some parts of their copyrighted works. Baba Tahir-i Uryan, who is the subject of the research, included social criticism in some dubeyti and ghazals in his verse work named "Dubeyti". These dubeyti and ghazals will be examined. Baba Tahir is a poet and Sufi person who lived in the city of Hamadan, Iran. We do not have enough resources about Baba Tahir's life. There is no unity among the works that give information about the poet's life. There are various rumors in the sources about the birth and death dates of Baba Tahir. The fact that he sometimes uses the pen name Lori and sometimes Hamadani in his poems shows that he is a member of the Kurds living in the Loristan region of today's Iran and that his hometown is the city of Hamadan. Many poets of the classical period generally use pseudonyms when writing poems. When Baba Tahir's dubeytis are examined, it is understood that his name is Tahir and that he also uses this name as a pseudonym. It is understood from his poems that Baba Tahir used five different pseudonyms for himself in his poems. These pseudonyms are; Tahir, Baba, Uryan, Lori and Hemdan. There is no exact information about the date of death of Baba Tahir as well as his date of birth. Baba Tahir, besides his poet identity, is also known as a sufi master. However, he is mentioned in the book called "Serencam", which is accepted as a sacred text by the Yaresanids, that is, Ahl-i Hakk. Ahl al-Haqq is a Shiite-leaning sect that spread and still exists in Western Iran in general. It is possible to examine the works that Baba Tahir left behind by dividing them into two groups as verse and prose. These are his poems, which are composed of ghazals, stanzas and dubeyti, and his work called al-Kelimâtu'l-Kisâr, which he wrote in Arabic in the form of

aphorisms about mystical concepts. Baba Tahir wrote his dubeyti with the Hezec bahri of the Aruz meter. The poet also used syllabic meter in his dubeyti. In general, the subjects of Baba Tahir's dubeyti are love, mysticism, afterlife and nature, so they are written in a lyrical style. According to different copies, four ghazals of Baba Tahir have been identified so far. However, since some couplets of his ghazals are mixed with each other, it is not clear which couplets belong to which ghazal. Baba Tahir also wrote poetry with bent, which is a type of classical literature. al-Kelimâtu'l-Kisâr is a work written by Baba Tahir in Arabic and deals with the basic subjects of Sufism. The work consists of short and concise sentences in terms of form, but contains deep lore and philosophical meanings in terms of content. Some of the succinct words in the work are as follows: "Knowledge is the crown of the scholar.", "Sufism is the destruction of property." Individual and Social Criticisms in the Works of Baba Tahir-i 'Uryân; We identified it as the Criticism of the Extreme Love of the World, the Criticism of Putting the Material in Front of the Meaning, the Criticism of Being Alien to the Divine, and the Criticism of the Society's Submissiveness. The overwhelming majority of classical literature poets criticized the social and individual deterioration of the society they lived in with their own language and tried to show people the right way with the poems they wrote. Although the poets of classical literature addressed the high class, they were closely related to the society they lived in and fulfilled the mission of being a guide to the society. Baba Tahir, the subject of our research, is the most ancient poet of Classical Kurdish Literature identified so far. Although the exact dates of his birth and death are not known, he is a great mystic and poet who lived in the second half of the tenth century and the first half of the eleventh century. He wrote his works in the Lori dialect of Kurdish. He wrote Dubeytiler, gazelles and their bents in the Lori dialect of Kurdish, and his work al-Kelimatu'l-Kisar in Arabic, which has survived to this day. Baba Tahir wrote his poems in both aruz prosody and syllabic meter. The subject of his poems is generally divine love and mysticism. His work named al-Kelimatu'l-Kisar consists of concise words. In this work, Baba Tahir advised people with concise expressions and pointed them the right way. Baba Tahir saw the corruption of the society in his poems, warned the society he lived in and showed them the way. He placed more emphasis on individual criticism than social criticism. In his works, he warned them by expressing the wrong behaviors of both individuals and society in his own person.